
Patryk Chmielarz¹

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0003-0286-741X

Krzysztof Chmielarz²

Akademia Tarnowska

ORCID: 0000-0002-1088-8133

Graffiti na zabytkach w Polsce i Hiszpanii – analiza porównawcza karnej ochrony dziedzictwa kulturowego

Wstęp

Od wielu lat w przestrzeni publicznej regularnie dochodzi do aktów wandalizmu wymierzonych w obiekty zabytkowe, które skutkują ich zniszczeniem lub uszkodzeniem, często na skutek naniesienia graffiti. Społeczny odbiór takich działań jest negatywny – są one postrzegane jako naganne i bulwersujące. Z punktu widzenia prawa zniszczenie lub uszkodzenie zabytku może stanowić zarówno przestępstwo, jak i wykroczenie, w zależności od stopnia szkodliwości czynu. Graffiti, w potocznym rozumieniu, oznacza napisy lub rysunki nanoszone na elewacje budynków, mury czy inne powierzchnie, zazwyczaj za pomocą farby w sprayu, ale także przy użyciu pędzli i wałków.

¹ chmielarzp13@gmail.com

² k_chmielarz@atar.edu.pl

Osoby tworzące graffiti najczęściej uważają siebie za artystów, którzy wyrażają się za pomocą tzw. publicznego płótna. Struktura graffiti, oparta na użyciu specyficznych materiałów i technik, jest często postrzegana jako jedna z najbardziej kreatywnych i atrakcyjnych form miejskiego wyrazu artystycznego. Jeśli graffiti jest wykonywane za zgodą właścicieli obiektów oraz akceptowane społecznie, może pełnić funkcję artystyczną, upamiętniając wydarzenia historyczne oraz wyrażając emocje społeczne, polityczne i artystyczne, nie naruszając przy tym norm moralnych.

Jednakże w wielu przypadkach graffiti, nanoszone na obiekty bez zgody właścicieli, konserwatorów zabytków lub użytkowników, stanowi formę wandalizmu, która prowadzi do szkód zarówno w sferze cywilnoprawnej, jak i karnoprawnej. Z prawnego punktu widzenia graffiti na obiektach zabytkowych bez odpowiednich zezwoleń jest przestępstwem lub wykroczeniem, którego ocena prawna będzie przedmiotem dalszej analizy w niniejszym opracowaniu, na przykładzie porównania rozwiązań prawnych w Polsce i Hiszpanii.

W tym opracowaniu omówiona zostanie analiza przepisów karnych dotyczących graffiti na zabytkach, z uwzględnieniem różnic w podejściu prawnym w obu krajach.

Odpowiedzialność karna za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku w polskich przepisach prawnych na podstawie art. 108 u.o.z.

W polskich przepisach prawnych przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku należy do pozakodeksowego przestępstwa w dziedzinie kultury, które określone zostało w ustawie z dnia 23 lipca 2023 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z postanowieniem art. 108 ust. 1 u.o.z.: „Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”. Natomiast treść art. 108 ust. 2 u.o.z. wyraźnie stanowi, że jeżeli sprawca czynu zabronionego, niszcząc lub uszkadzając zabytek, działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Przedmiotem ochrony omawianego przepisu jest dobro, jakie stanowi całość, nienaruszalność i zachowanie zabytku w stanie niepogorszonym (Kulik, Szczekała 2010: 126). Rodzajowym przedmiotem ochrony jest mienie szczególnego rodzaju – będące zabytkiem (Zalasińska 2020). Dobrem chronionym jest zatem stan fizyczny zabytków, a w szczególności dbałość, aby nie uległy one zniszczeniu lub uszkodzeniu (Bojarski 2018). Celem tego przepisu nie jest ochrona mienia, nie ma jednak wątpliwości, że zabytek często może przedstawiać jakąś wartość majątkową, więc pośrednio przepis ten

za przedmiot ochrony stawia również mienie (Gadecki 2014). Przedmiotem czynności wykonawczej jest zabytek zdefiniowany w art. 3 pkt 1 u.o.z. jako nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (Bojarski, Radecki 2018).

Z kolei zgodnie z art. 3 pkt 2 u.o.z. zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w art. 3 pkt 1 u.o.z. Natomiast treść art. 3 pkt 3 u.o.z. zabytek ruchomy określa jako rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w art. 3 pkt 1 u.o.z. Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 u.o.z.).

Na podstawie treści art. 6 ust. 1 u.o.z. o ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a. krajobrazami kulturowymi,
 - b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c. dziełami architektury i budownictwa,
 - d. dziełami budownictwa obronnego,
 - e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f. cmentarzami,
 - g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 o bibliotekach,
 - f. instrumentami muzycznymi,
 - g. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b. cmentarzyskami,
 - c. kurhanami,
 - d. reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2 u.o.z.).

Zabytek w tym rozumieniu uzyskuje ochronę prawną, jeżeli został objęty jedną z form ochrony, do których zgodnie z art. 7 u.o.z. zalicza się:

- 1. wpis do rejestru zabytków;
- 2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 3. uznanie za pomnik historii;
- 4. utworzenie parku kulturowego;
- 5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 7 ust. 2 u.o.z.).

Dopiero po uzyskaniu takiej ochrony prawnej zabytek może być przedmiotem przestępstwa z art. 108 u.o.z., tak więc w obowiązującym stanie prawnym zabytek musi być objęty jedną z prawnych form ochrony w ustawie przewidzianych (Bojarski, Radecki 2018:).

Zdaniem Katarzyny Lenczowskiej-Soboń ochroną prawną, oprócz zabytków wskazanych w ustawie, objęte zostały także przedmioty wchodzące w skład inwentarza muzeum oraz przedmioty wchodzące w skład narodowego zespołu bibliotecznego (Lenczowska-Soboń 2022: 168). Autorka twierdzi, że ochroną zostały objęte te przedmioty, które stanowią własność muzeum i zostały wpisane do inwentarza muzealiów. Wpis do inwentarza muzeum niewątpliwie świadczy o zabytkowym charakterze takich obiektów (Zalaśńska 2008: 26–28), jednak o nim nie przesądza. Przedmiotem ochrony są muzealia (Lenczowska-Soboń 2022: 168). W razie zniszczenia omawianego obiektu również zastosowanie będzie miał art. 108 u.o.z. Jeżeli zamach został

nakierowany na zniszczenie lub uszkodzenie zabytku, należy stwierdzić, czy określona rzecz ma wartość historyczną, artystyczną lub naukową, oraz ocenić znaczenie tej wartości z punktu widzenia interesu społecznego (Karaźniewicz 2019: 63).

Pojęcia „niszczy” i „uszkadza”, użyte w art. 108 ust. 1 u.o.z., różnią się skutkiem zachowania sprawcy (Budyn-Kulik, Kulik 2014: 102). Tak ukształtowany zespół znamion wskazuje, że przestępstwo ma charakter materialny, ponieważ skutkiem działania sprawcy są zmiany w substancji materialnej zabytku, dlatego warto przy ocenie tych znamion posiłkować się pojęciami znaczeniowymi wypracowanymi na gruncie art. 288 k.k. Przestępstwo, którego znamiona zostały określone w art. 288 § 1 k.k., polega na niszczeniu rzeczy, jej uszkadzaniu lub czynieniu jej niezdatnym do użytku. Szczególnym przedmiotem ochrony tego czynu zabronionego są więc własność i posiadanie rzeczy, przy czym można go popełnić wyłącznie umyślnie, w postaci zamiaru zarówno bezpośredniego, jak i ewentualnego. Jeżeli chodzi o znamiona czasownikowe czynu, należy uznać, że zniszczenie jest postacią zaawansowaną uszkodzenia i polega na unicestwieniu rzeczy, czego przykładem jest zarówno spalenie, rozbicie, jak i podarcie, a nawet pozbawienie jej właściwości charakterystycznych dla rzeczy danego rodzaju w taki sposób, że zachodzi niemożność przywrócenia rzeczy do stanu poprzedniego. Uszkodzenie rzeczy to tyle, co częściowe jej zniszczenie. Uszkodzenie może być trwałe, ale również może mieć charakter przejściowy. Uszkodzenie i zniszczenie rzeczy nie różnią się jakościowo, a tylko ilościowo. Oba zachowania polegają na fizycznym oddziaływaniu na rzecz powodującym zmianę fizycznej struktury tej rzeczy. Przestępstwo to może być popełnione tylko umyślnie, w obydwu postaciach zamiaru (Sąd Rejonowy w Toruniu 2021).

Zdaniem Sądu Najwyższego w przypadku uszkodzenia, jak i zniszczenia w swojej istocie zachowanie sprawcy nakierowane jest na naruszenie fizycznej integralności przedmiotu czynności wykonawczej (Sąd Najwyższy 1991). Czynności sprawcze uszkodzenia i zniszczenia opierają się na tym, że wywołują fizyczne zmiany w strukturze rzeczy (Kulik 2015: 766). Sąd Najwyższy wyraził myśl, że inny charakter ma zniszczenie, a inny uszkodzenie rzeczy, z którym to rozróżnieniem wiąże się inna (mniej lub bardziej) negatywna ocena społeczna. Zdaniem Sądu Najwyższego zniszczenie to unicestwienie rzeczy lub istotne naruszenie jej substancji, które uniemożliwia wykorzystywanie jej zgodnie z posiadanymi pierwotnie właściwościami i przeznaczeniem. Natomiast uszkodzenie to częściowe zniszczenie, spowodowanie powstania defektu (nawet niewielkiego), zepsucie (Sąd Najwyższy 2017).

Na ogół, uszkodzenie rzeczy oznacza częściowe jego zniszczenie i może być trwałe, ale również może mieć charakter przejściowy (Łabuda 2014). Czyli uszkodzenie rzeczy jest takim oddziaływaniem na rzecz, które zmniejsza jej wartość albo przez zmianę wyglądu zewnętrznego lub kształtu, albo

naruszenie całości rzeczy, kiedy możliwe jest jeszcze jej naprawienie (Michalski 1999: 230).

Z kolei Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 24 czerwca 1993 stwierdził, że zniszczenie polega na takim uszkodzeniu, przy którym przywrócenie do stanu poprzedniego nie jest w ogóle możliwe (Sąd Najwyższy 1993). Ponadto, zniszczenie to taka sytuacja, w której sprawca nie unicestwia zabytku zupełnie, ale pozbawia go dotychczasowych właściwości, w tym przekształca go w rzecz innego rodzaju, pozbawiając go np. wartości artystycznej, historycznej lub naukowej (Budyn-Kulik, Kulik 2014: 6). W takim przypadku nie ma mowy o przywróceniu zabytku do stanu poprzedniego.

Zniszczenie lub uszkodzenie na gruncie art. 108 u.o.z. jest przestępstwem wieloodmianowym, gdyż dla bytu omawianego przestępstwa wystarczy, aby sprawca zrealizował jeden z dwóch przewidzianych przepisem sposobów zachowania (Bafia 1989: 119). Rozróżnienia pojęć zniszczenia i uszkodzenia zabytku dokonuje się z uwzględnieniem ustaleń poczynionych na gruncie art. 288 k.k., jednak należy je uzupełniając oprzeć na kryterium wartości artystycznej, historycznej i naukowej (Lenczowska-Soboń 2022: 178). Natomiast jeżeli na skutek działania sprawcy wartość zabytku w którymś ze wskazanych zakresów doznała ograniczenia, można mówić o uszkodzeniu zabytku, jeżeli zachowanie sprawcy pozbawiło zabytek w jakiejś części tej wartości (Kulik 2010).

Jak stwierdził Sąd Najwyższy w swojej uchwale z dnia 13 marca 1984 roku, umieszczenie graffiti na ścianie budynku lub w miejscu do tego nieprzeznaczonym również należy traktować jako uszkodzenie rzeczy, jeżeli doszło do pomniejszenia wartości materialnej lub użytkowej budynku, także w sytuacji, gdy do usunięcia graffiti konieczne było naruszenie substancji budynku (Sąd Najwyższy 1984). Jak już wcześniej wspomniano, działanie sprawcy będzie polegać na naniesieniu na zabytek graffiti (napisu bądź grafiki).

Czyn zabroniony z art. 108 u.o.z. ma charakter powszechny, a więc sprawcą zniszczenia lub uszkodzenia zabytku może być każdy człowiek, również właściciel lub użytkownik zabytku. W odniesieniu do czynu zabronionego przez art. 108 u.o.z. popełnionego przez zaniechanie należy wskazać, że grono ewentualnych potencjalnych sprawców jest znacznie węższe, gdyż możliwość przypisania odpowiedzialności karnej dotyczy tylko tych osób, na których ciążył szczególnie obowiązek dbania o zabytek, o jego nienaruszalność i integralność. Przestępstwo z art. 108 ust. 1 u.o.z. jest przestępstwem umyślnym, co oznacza, że sprawca chciał, aby skutek w postaci zniszczenia zabytku nastąpił lub godził się na jego następstwa. Odpowiedzialność z czynu z art. 108 u.o.z. uzależniona jest od świadomości bądź przewidywania sprawcy co do charakteru mienia będącego przedmiotem czynu, a mianowicie, czy jest on zabytkiem. Niezwykle ważne jest ustalenie motywacji działania

sprawcy, a w szczególności tego, jaki cel chciał osiągnąć (Lenczowska-Soboń 2022: 184).

Zdaniem Sądu Najwyższego, kiedy się bada powyższą kwestię, niezwykle istotne jest ustalenie, czy zabytek został oznakowany zgodnie z wymogami ustawy (Sąd Najwyższy 2007). Warunkiem odpowiedzialności na podstawie art. 108 ust. 1 u.o.z., od strony podmiotowej, jest umyślność, przy czym możliwa jest ona w obu postaciach zamiaru zarówno bezpośrednio, jak i ewentualnego (Lenczowska-Soboń 2022: 184). Natomiast umyślne uszkodzenie zabytku zachodzi tylko wówczas, gdy sprawca jest świadom, że bezprawnie uszkadza zabytek, to znaczy wie, że jest on odpowiednio oznaczony (czyli wpisany do rejestru zabytków) albo ma świadomość o jego zabytkowym charakterze (por. Sąd Najwyższy 1927). Sprawca winien też wiedzieć, że jego zachowanie powoduje zniszczenie lub uszkodzenie zabytku, i chce tego albo godzi się na to, a w wypadku zamiaru ewentualnego możliwy jest też i taki kształt strony podmiotowej, że sprawca nie wie, ale tylko przypuszcza, że dana rzecz może być zabytkiem, i godzi się na to (Lenczowska-Soboń 2022: 189).

Art. 108 ust. 2 u.o.z. penalizuje zachowanie podjęte nieumyślnie, czyli zgodnie z art. 9 § 2 k.k. w braku zamiaru jego popełnienia, z niezachowaniem ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, w sytuacji, kiedy sprawca możliwość popełnienia czynu przewidywał lub mógł przewidzieć (Kulik 2010). Czyn ten może być popełniony zarówno wtedy, gdy sprawca podjął działanie, jak też w sytuacji jego zaniechania, kiedy do działania takiego był zobowiązany (Bojarski, Radecki 2006: 28).

Ochrona dziedzictwa historycznego w świetle art. 323 hiszpańskiego Código Penal – analiza normatywna i doktrynalna

W przypadku Hiszpanii sposób unormowania ochrony dziedzictwa historycznego, w tym zabytków, wygląda nieco inaczej, a jego znaczenie prawne, nadane mu przez ustrojodawcę, zostało sformułowane w hiszpańskiej ustawie organicznej del Código Penal (Ustawa organiczna 10/1995 z dnia 23 listopada – Kodeks karny). Zgodnie z treścią art. 323 ust. 1 del Código Penal: „Kto wyrządza szkodę w mieniu o wartości historycznej, artystycznej, naukowej, kulturalnej lub zabytkowej albo w zabytkach archeologicznych, naziemnych lub podwodnych, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 3 albo karze grzywny od dwunastu do dwudziestu czterech miesięcy. Tej samej karze podlegają czyny polegające na niszczeniu tych ostatnich”. Jeżeli wyrządzono szkodę, która jest szczególnie poważna lub która dotknęła mienie, o szczególnie istotnej wartości historycznej, artystycznej, naukowej,

kulturowej lub zabytkowej, może zostać nałożona kara wyższa niż wskazana w poprzednim art. 323 ust. 1 CP. We wszystkich tych przypadkach sędziowie lub sądy mogą nakazać, na koszt sprawcy szkody, podjęcie środków mających na celu przywrócenie, w miarę możliwości, uszkodzonego mienia (zob. art. 323 ust. 2-3 CP).

Przedmiotem ochrony art. 323 CP jest wartość kulturowa dóbr stanowiących część dziedzictwa historycznego o charakterze niematerialnym i zbiorowym, powiązany z pojęciem interesu ogólnego i reprezentowanym przez społeczeństwo jako całość. Nie jest wymagane, aby taka wartość kulturowa została uznana za formalnie przypisaną kategorię prawną. Zatem ochrona art. 323 CP obejmuje dobra, które mają wartość, nawet jeśli nie są zabytkiem wpisanym do rejestru. Przestępstwo z art. 323 CP ma charakter powszechny. Oznacza to, że odpowiedzialność karną może ponieść każdy sprawca, który wyrządził szkodę określonym dobrom (Martinez 2015: 84–86).

Hiszpańska doktryna karna tradycyjnie utożsamia przyczynę szkody ze zniszczeniem lub uszkodzeniem rzeczy oraz, alternatywnie lub łącznie, z jej defektem, utratą lub zmniejszeniem wartości, lub użyteczności (Renart 2002: 272). Jeśli chodzi o znaczenie czasowników typowych – czyli zniszczyć, zepsuć, uczynić bezużytecznym – to w hiszpańskiej doktrynie panuje szeroki konsensus. Zatem „zniszczyć” oznacza zrujnować, zdewastować rzecz materialną, co wiąże się z dokonaniem fizycznym i w pewnym sensie gwałtownym działaniem wobec rzeczy, niszcząc jej wartość, poprzez materialną eliminację czyniąc rzecz bezużyteczną (Andrés 1999: 128). Uszkodzenie oznacza zepsucie lub pogorszenie rzeczy, zmniejszając jej wartości na skutek modyfikacji lub zmiany jej materialności (przykładowo zarysowanie pomnika lub zabrudzenie obrazu) (Serrano 1994: 68).

Przedmiotem ochrony jest dobro wchodzące w skład hiszpańskiego dziedzictwa historycznego – chodzi o ochronę przed utratą lub poważnym zmniejszeniem wartości kulturowej oraz przed ograniczeniem funkcji społeczno-kulturowej. Dominująca doktryna hiszpańska utrzymuje, że zniszczenie rzeczy stanowi jeden z typowych sposobów dokonywania przestępstw (Rodríguez 1961: 234; González-Cuélar 1990: 232; Andrés 1081: 409). Niewielka liczba autorów uważa, że dla określenia szkody o charakterze karnym decydujące znaczenie ma szkoda lub zakłócenie funkcji społecznej, jaką dane dobro spełnia, a nie to, czy szkoda ta została wyrządzona poprzez uszkodzenie struktury rzeczy lub zmiany jej wartości użytkowej, lub jej przeznaczenia (Alonso 1998: 633). Jesús María Calderón García utrzymuje, że szkoda nie musi mieć wyłącznie charakteru fizycznego lub materialnego, gdyż zgodnie z normatywną koncepcją dziedzictwa hiszpańskiego może powodować szkody społeczne, uniemożliwiające oglądanie i korzystanie z naruszonego mienia przez społeczność, a tym samym dochodzi do ograniczenia jego funkcji (Calderón 1997: 424). Zgodnie z opinią większości doktryny poprzez

zniszczenie i uszkodzenie przedmiotu materialnego musi nastąpić utrata lub poważne zmniejszenie wartości kulturowej rzeczy albo ograniczenie funkcji społeczno-kulturowej, jaką rzecz ta musi spełniać.

Przestępstwo określone w art. 323 CP jest przestępstwem skutkowym, w związku z tym działanie polegające na uszkodzeniu, zniszczeniu lub uczynieniu bezużytecznym nie jest wystarczające do popełnienia przestępstwa, jeżeli działanie to nie skutkuje utratą lub poważnym zmniejszeniem wartości kulturowej przedmiotu oraz uniemożliwieniem, lub poważnie zakłóca korzystanie z funkcji społeczno-kulturalnej.

Podsumowanie

Zniszczenie rzeczy jest jej uszkodzeniem w wyższym stopniu (jest to stanowisko dominujące i akceptowane w doktrynie) – to znaczy, że w obu wypadkach, tak uszkodzenia, jak i zniszczenia, sprawca dopuszcza się ingerencji w struktury fizyczne obiektu (zabytku), a jedynym rozróżnieniem bywa stopień natężenia działania sprawcy (Kulik, Szczekała 2010: 134).

W Polsce poruszana problematyka (zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie) wyraźnie wskazuje, że czynność tworzenia graffiti na zabytkach można traktować jako zniszczenie bądź uszkodzenie zabytków, gdy doszło do obniżenia ich wartości, tak materialnej, jak i użytkowej, a usunięcie tego uszczerbku spowodowałoby naruszenie substancji rzeczy. Inne wypadki natomiast świadczą o popełnieniu o wykroczenia (zob. art. 63a § 1 k.w.), a nie przestępstwa (art. 108 u.o.z.). Jednak umieszczenie graffiti na zabytku nie zawsze prowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia, ponieważ aby sprawca został pociągnięty do odpowiedzialności za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku (przestępstwo z art. 108 u.o.z.), musi występować ingerencja w materię obiektu, tak aby zabytek został uszkodzony w sposób trwały (Głoda-Sobczak, Sobczak 2009: 193; Sąd Rejonowy w Chorzowie).

Ponadto, pomiędzy art. 108 u.o.z. a art. 288 k.k. zachodzi stosunek specjalności, ponieważ art. 108 ust. 1 u.o.z. nie zawiera znamienia szkody majątkowej, nie chroni mienia i nie wymaga, by zabytek był dla sprawcy rzeczą cudzą, a tego wymaga art. 288 k.k. Dlatego mając na uwadze wysokość wyrządzonej szkody, nie można uznać, że między tymi przepisami zachodzi zbieg pozorny (*lex specialis derogat legi generali*), lecz należy przyjąć, że zachodzi między nimi stosunek krzyżowania, co uzasadnia kwalifikację kumulatywną (art. 11 § 2 k.k.) z art. 108 ust. 1 u.o.z. i art. 288 § 1 k.k.

Z kolei w Hiszpanii problematyka nanoszenia graffiti na zabytkach koncentruje się na szkodach wyrządzonych dziedzictwu historyczno-artyścycznemu narodu hiszpańskiego, zgodnie z treścią art. 323 hiszpańskiego kodeksu karnego. Przestępstwo to znajduje się w rozdziale II „O przestępstwach

przeciwko dziedzictwu historycznemu”, tytułu XVI „O przestępstwach związanych z planowaniem przestrzennym i urbanistyką, ochroną dziedzictwa historycznego i środowiska” księgi II Kodeksu karnego. Utarta linia orzecnicza Sądu Najwyższego w Hiszpanii wskazuje na ustalenie jako elementu typowego, że szkoda przypada na aktywa mające wartość historyczną, artystyczną, naukową, kulturową lub zabytkową (albo na stanowiskach archeologicznych, naziemnych lub podwodnych), które odnosi się do dziedzictwa kulturowego elementu regulacyjnego, przy którego ocenie sąd bierze pod uwagę elementy lub wartości składające się na regulacje administracyjne w tej kwestii, bez konieczności uprzedniego zgłoszenia tego składnika majątku, jego rejestracji i/lub formalnej inwentaryzacji o takim charakterze, ponieważ nie jest to wymóg przewidziany w normie. Jest to przestępstwo umyślne, o zamiarze ewentualnym, co oznacza, że aktywny podmiot czynu wie, iż jego działanie spowoduje uszkodzenie tych przedmiotów, a mimo to działa. Poprzez wykonanie graffiti na obiekcie zabytkowym nie zawsze musi dochodzić do zniszczenia lub fizycznego ubytku przedmiotu materialnego, to jednak nie znaczy, że nie jest on pogorszony na skutek jego uszkodzenia (pod warunkiem, że następuje istotna zmiana jego wyglądu zewnętrznego).

Zatem z literalnej wykładni przepisu art. 323 CP wynika, że udowodnione zachowanie powoduje szkodę w mieniu, którego naprawa wymaga podjęcia działań przywracających go do stanu poprzedniego, dającego się ekonomicznie oszacować. Z kolei z logicznej interpretacji czynność namalowania graffiti, powodująca uszkodzenie mienia, obejmuje przestępstwo wyrządzenia szkody wymagającej nakładów ekonomicznych na jej naprawę, gdzie mienie uległo uszkodzeniu pod względem fizycznym, estetycznym i funkcjonalnym. Sąd Najwyższy w Hiszpanii stoi na stanowisku, że **wszelkie graffiti (o określonej intensywności)**, niezależnie od rodzaju uszkodzeń, **w przypadku dzieł artystycznych będących dziedzictwem historycznym, obejmują zarówno uszkodzenia w sensie właściwym, jak i zamalowanie**, niezależnie od tego, czy jest to konieczne, czy nie, jedynie do jej oczyszczenia, gdyż graffiti podważa własność (o wartości historyczno-artystycznej), powodując zanik jej osobliwych cech lub przynajmniej stanowi naruszenie samej rzeczy poprzez odcięcie jej integralności, doskonałości i wartość, która decydowała o jego szczególnej ochronie (Tribunal Supremo 2022). To oznacza, że **typowy charakter szkody obejmuje zniszczenie rzeczy albo całkowitą utratę jej wartości, albo jej bezużyteczność** (co oznacza zanik jej cech lub użyteczności), **a także uszkodzenie samej rzeczy** (które polega na częściowym zniszczeniu, utracie integralności lub częściowej utracie wartości). Dla określenia wartości szkody wyrządzonej przez graffiti wskazane jest dokonanie oszacowania takiej szkody przez biegłego.

Podsumowując: akty wandalizmu skierowane przeciwko dobrom kultury, zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii, wymagają rozróżnienia między

zniszczeniem a uszkodzeniem zabytku, jak również zmatowieniem (tzw. zamazaniem). W obu systemach prawnych kluczowe jest ustalenie, czy działanie to prowadzi do trwałej zmiany właściwości danego dobra kultury. Zniszczenie odnosi się do całkowitej utraty wartości zabytku, co obejmuje zanik jego cech użytkowych i historycznych. Natomiast uszkodzenie może dotyczyć naruszenia częściowej integralności, które może, lecz nie musi, prowadzić do trwałej degradacji właściwości estetycznych, historycznych lub użytkowych zabytku. Zmazanie, choć niekoniecznie trwałe, również stanowi formę uszkodzenia, która może mieć wpływ na dalszą ochronę i konserwację danego obiektu.

Bibliografia

- Andrés Domínguez Ana Cristina. 1999. *El delito de daños: consideraciones juridico-políticas y dogmáticas*. Burgos: Universidad de BurgosBafia Jerzy. 1989. *Polskie prawo karne*. Warszawa: PWN
- Bojarski Marek, Wojciech Radecki. 2006. *Ochrona zabytków w polskim prawie karnym. Stan aktualny i propozycje de lege ferenda*. W *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury: materiały z konferencji, Gdańsk 30 maja–1 czerwca 2005 r.*, Janusz Kaczmarek (red.), 13–29. Kraków: Zakamycze.
- Bojarski Marek, Wojciech Radecki. 2018. *Pozakodeksowe przestępstwa w dziedzinie kultury*. W *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe. System Prawa Karnego*, t. 11, Marek Bojarski (red.). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis.
- Budyn-Kulik Magdalena, Marek Kulik. 2015. „Zniszczenie lub uszkodzenie zabytku. Analiza dogmatyczna i praktyka ściągania”. *Prawo w Działaniu* 22: 102–186.
- Calderón García Jesús María. 1997. „A protección penal do Patrimonio Histórico”. *Revista Xuridica Galega* 16: 15–36.
- Dobosz Piotr. 1997. *Administracyjnoprawne instrumenty kształtowania ochrony zabytków*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Dajwór”.
- Dobosz Piotr. 2009. *Ponadczasowe wartości dekretu Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury*. W *Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego*, t. III, Wojciech Szafrński, Katarzyna Zalasieńska (red.), 21–52. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dobosz Piotr. 2015. *Systemy prawne ochrony zabytków z perspektywy teorii prawa administracyjnego*. Kraków: Studio Cubus.
- Gadecki Bartłomiej. 2014. *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108–120. Przepisy karne. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck. Legalis.
- Głoda-Sobczak Maria, Witold Sobczak. 2009. *Ochrona zabytków w polskim prawie karnym*. W *Prawna ochrona dóbr kultury*, Teresa Gardocka, Jacek Sobczak (red.), 165–193. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- González-Cuélar García José María. 1990. „Los daños a la propiedad y el principio de intervención mínima. El problema del accidente de tráfico. La punición de los delitos imprudentes”. *Poder Judicial* 12: 231–254.
- Jiménez Huerta Mariano. 1981. *Derecho penal mexicano. La tutela penal del patrimonio*, t. 4. México: Porrúa.
- Karaźniewicz Justyna. 2019. „Specyfika postępowania przygotowawczego prowadzonego w sprawach o przestępstwa przeciwko dobrom kultury”. *Prokuratura i Prawo* 1: 48–68.
- Kulik Marek. 2010. Komentarz do art. 108 u.o.z. W *Komentarz do przepisów karnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. LEX/el.
- Kulik Marek. 2015. Rozdział XXXV. W *Kodeks karny. Komentarz*, M. Mozgawa (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu*, 766–768. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kulik Marek, Agnieszka Szczekała. 2010. Odpowiedzialność karna za przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. W *Prawne aspekty ochrony zabytków*, Teresa Gardocka, Jacek Sobczak (red.), 125–145. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Lenczowska-Soboń Katarzyna. 2022. *Przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (Jefatura del Estado), BOE núm. 281 de 24 de noviembre de 1995, Referencia: BOE-A-1995-25444.
- Łabuda Grzegorz. 2014. Komentarz do art. 288k.k. W *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Jacek Giezek (red.). LEX/el.
- Martínez Rodríguez Encarnación. 2015. *El delito de daños al patrimonio histórico*. Granada: Universidad de Granada.
- Michalski Bogusław. 1999. *Przestępstwa przeciwko mieniu. Rozdział XXXV kodeksu karnego. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Oczkowski Tomasz. 2018. W *Kodeks karny. Komentarz*, Ryszard Stefański (red.), 1770–1815. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pérez Alonso Esteban Juan. 1998. „Los delitos contra el patrimonio histórico en el Código Penal de 1995”. *Actualidad Penal* 33: 611–642.
- Piskorski Justyn. 2015. *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze. W System Prawa Karnego*, t. 9, Robert Zawłocki (red.). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pływaczewski Emil. 2006. Komentarz do art. 288 k.k. W *Kodeks karny. Komentarz*, Oktawia Górniok (red.). LEX/el.
- Renart García Felipe. 2022. *El delito de daños al. Patrimonio cultural español. Análisis del art. 323 del Código Penal de 1995*. Granada: Editorial Comares.
- Rodríguez Mourullo Gonzalo. 1961. „El hurto de los productos de un daño cometido por el propio dañador”. *Anuario de Derecho Penal y ciencias penales* 14 (2): 233–254.
- Serrano Butragueño Ignacio. 1994. *Los delitos de daños*. Pamplona: Thomson Reuters Aranzadi.
- Tończyk Natalia Maria. 2017. „Ochrona zabytkowych dzieł sztuki – zarys problematyki prawnej”. *Studia Iuridica Toruniensia* 21: 305–322.
- Zalasińska Katarzyna. 2008. *Pojęcie muzealiów w prawie ochrony dziedzictwa kultury. W Prawo muzeów*, Józef Włodarski, Kamil Zeidler (red.), 22–30. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

Zalasińska Katarzyna. 2020. *Komentarz do art. 108 u.o.z. W Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*. Legalis.

Orzecznictwo

- Sąd Najwyższy. 1927. Wyrok z dnia 22 grudnia 1927 r., II K 2043/27. Zbiór Orzecznictwa 1927, poz. 163.
- Sąd Najwyższy. 1984. Uchwała z 13 marca 1984 r., VI KZP 48/83. OSNKW 1984/7-8, poz. 71.
- Sąd Najwyższy. 1991. Uchwała z 30 sierpnia 1991 r., I KZP 15/91. OSNKW 1992/1-2, poz. 4.
- Sąd Najwyższy. 1993. Wyrok z dnia 24 czerwca 1993 r., III KRN 98/93. OSNKW 1993/9-10, poz. 64.
- Sąd Najwyższy. 2007. Wyrok z dnia 24 października 2007 r., II K 546/05. OSNKW 2007/1, poz. 23.
- Sąd Najwyższy. 2017. Wyrok z dnia 17 maja 2017 r., IV KK 145/17. LEX 2294408.
- Sąd Rejonowy w Chorzowie. 2018. Wyrok z dnia 22 maja 2018 r., II K 130/18. LEX 2568442.
- Sąd Rejonowy w Toruniu. 2021. Wyrok z dnia 17 listopada 2021 r., II K 1435/21. LEX 3278478.
- Tribunal Supremo. 2022. Sentencia de 23 de Marzo de 2022, 273/2022.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2023 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2023 r. poz. 1904, z 2024 r. poz. 647).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2022 r. poz. 2393).

Streszczenie

Artykuł analizuje kwestie zniszczenia i uszkodzenia zabytków poprzez graffiti w kontekście polskiego i hiszpańskiego prawa karnego. Przedstawiono porównanie przepisów art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Polsce oraz art. 323 Código Penal w Hiszpanii. Analiza koncentruje się na różnicach w ochronie dziedzictwa kulturowego oraz na odpowiedzialności karnej za wandalizm, w tym uszkodzenia i zniszczenia zabytków. Wskazano również, jak prawne regulacje definiują formy szkody, w tym trwałe zmatowienie (tzw. zamazanie), oraz ingerencję w integralność fizyczną i estetyczną obiektów chronionych.

Graffiti on monuments in Poland and Spain – a comparative analysis of criminal protection of cultural heritage

Summary

The article analyzes the issues of the destruction and damage of monuments through graffiti in the context of Polish and Spanish criminal law. It presents a comparison of Article 108 of the Polish Monuments Protection and Care Act with Article 323 of the Spanish Código Penal. The analysis focuses on the differences in the protection

of cultural heritage and on criminal liability for vandalism, including the damage and destruction of monuments. It also highlights how legal regulations define forms of harm, including permanent defacement (so-called “blurring”) and interference with the physical and aesthetic integrity of protected objects.

Słowa kluczowe: zabytek, zniszczenie, uszkodzenie, graffiti

Keywords: monument, destruction, damage, graffiti